

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

ПОТРЕБИ УКРАЇНИ ТА ДЖЕРЕЛА ЇХ ФІНАНСУВАННЯ: БЮДЖЕТНИЙ ОГЛЯД СЕКТОРУ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ-2023

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

ПІДГОТУВАЛИ:

Олександра Мироненко, молодша економістка
Марія Репко, заступниця виконавчого директора

ДАТА:

7 травня 2024 р.

ЗМІСТ

1. Головне.....	4
2. Макроекономічні показники.....	9
3. Доходи.....	11
4. Видатки.....	15
5. Дефіцит та міжнародна допомога	21
6. Висновки.....	24
Додаток. Таблиці	26

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

Дослідження було проведено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

1. ГОЛОВНЕ

Оскільки війна перетворилася на довготривалу, і Росія не демонструє ознак готовності відступати, Україні потрібно шукати стійкі джерела ресурсів для фінансування перемоги. Війна, незважаючи на стійкість України та українців, поступово пригнічує економіку, забирає життя воїнів та цивільних і кожного дня спричиняє довготривалі наслідки для усіх аспектів життя в країні.

Для того, щоб дати остаточну відсіч агресору, воєнне зусилля потрібно профінансувати. Поки «цивільні» видатки фінансуються в основному із джерел наявної донорської підтримки, власних коштів бюджету та поточних обсягів військової допомоги вистачає лише на підтримку оборонних зусиль на поточному рівні.

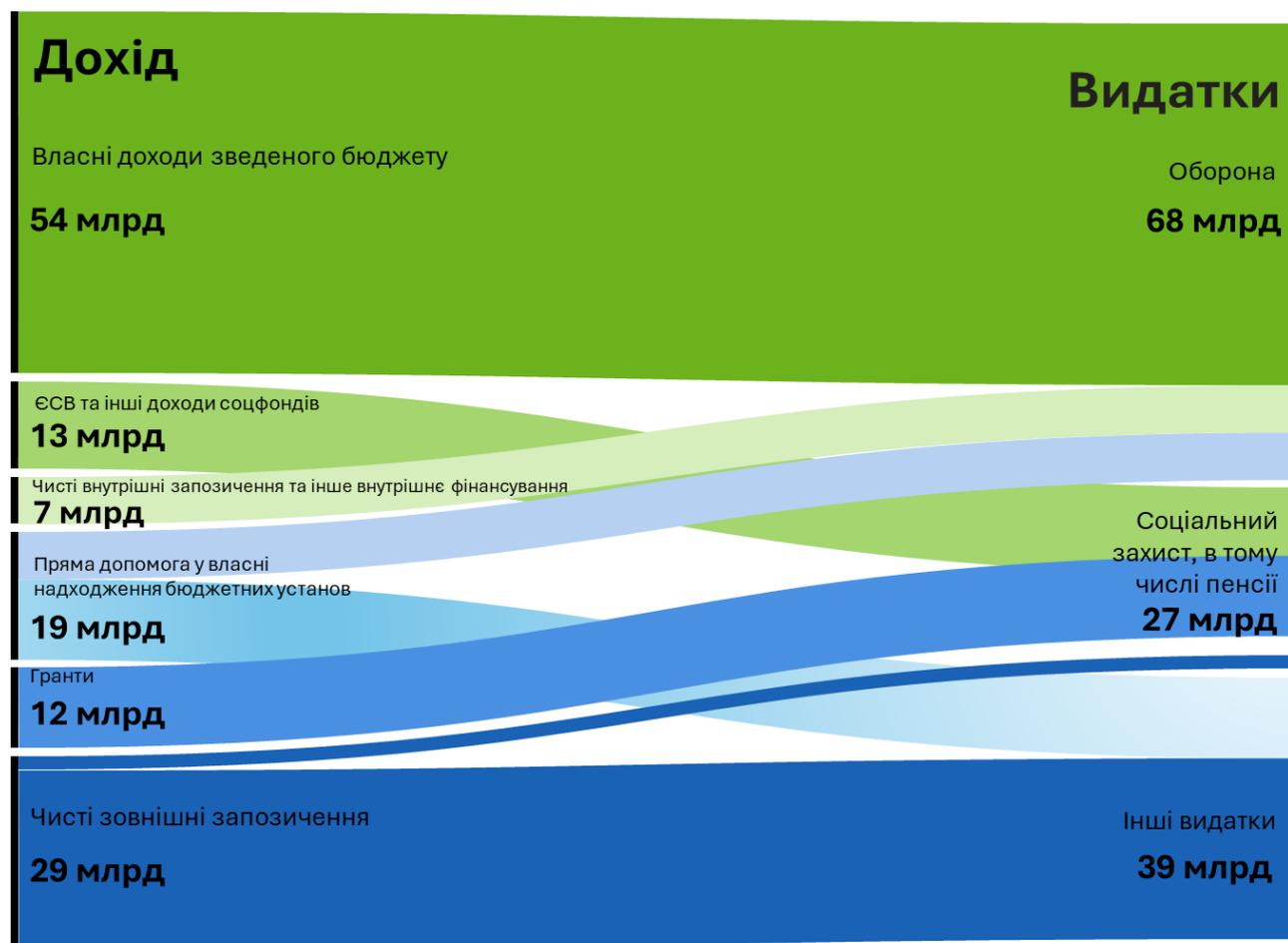
Ситуація в публічних фінансах у 2023 році може слугувати орієнтиром для визначення нижньої межі оцінки потреб України - підтримки «статус-кво».

Ми зібрали дані по виконанню бюджетів різних рівнів, щоб зрозуміти комплексно ситуацію в «широких» державних фінансах – у секторі загальнодержавного управління (СЗДУ) - тобто бюджети всіх рівнів, включаючи соціальні фонди, але не враховуючи держпідприємства. Аналіз нижче показує, що Україні потрібна суттєва додаткова допомога у фінансуванні оборонних потреб для того, щоб перемогти.

У 2023 році на фоні макроекономічної стабілізації бюджетну політику України продовжили диктувати воєнні виклики – більше половини усіх бюджетних видатків, фактично цілий довоєнний бюджет України, зараз спрямовується на оборону. І лише завдяки міжнародним партнерам другий рік поспіль Україна може дозволити собі фінансувати видатки за рештою державних функцій.

В бюджет 2023 року через гранти, пряму допомогу в складі власних надходжень бюджетних установ (ВНБУ) та чисті зовнішні запозичення влили близько \$60 млрд. Усього ж через бюджет СЗДУ пройшла сума еквівалентна \$135 млрд або 75% річного ВВП. Половина цих коштів була спрямована на оборону.

Рисунок 1. Приблизний умовний* розподіл надходжень та видатків СЗДУ в 2023 році

*реальний розподіл прямої (в т.ч. натуральної) допомоги бюджетним установам невідомий як в розрізі джерел (українські чи закордонні), так і в розрізі використання. На графіку ми використали його як балансуєчу статтю, припустивши спрямування усіх внутрішніх надходжень, за винятком ЄСВ, на воєнні цілі і відповідно, спрямування частки такої допомоги на покриття залишку суми оборонних видатків. Розрахунки обсягів видатків на оборону та прямої допомоги в складі ВНБУ також оціночні, методологія подана нижче в цій записці. Розподіл грантів та зовнішніх позик здійснювався на соціальні та інші видатки у пропорціях, які невідомі із опублікованих даних, у такому вигляді він поданий виключно для спрощення візуалізації.

Джерело: власний аналіз, дані НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

Видатки на сферу оборони більш ніж у 16 разів перевищували довоєнні та зросли на 83% у порівнянні із 2022 роком¹. Усього на оборону у 2023 році Україна витратила \$68 млрд (2,5 трлн грн). Це відповідає 38% ВВП. Фінансування покривалося внутрішніми джерелами – податками та неподатковими надходженнями, а також коштами від розміщення ОВДП. Саме роботі бізнесу в умовах війни та сумлінній сплаті податків державний бюджет завдячує можливістю платити зарплати військовим та робити військові закупівлі. Іншим джерелом стали надходження оборонних товарів як

¹Це серед іншого зумовлено тим, що не весь 2022 рік Україна була у стані війни – перші два місяці не були воєнними. 2023 рік став першим роком, коли всі 12 місяців йде повномасштабна війна.

прямої допомоги. Їх «ставили на баланс» у воєнних частинах, і обліковували у складі «власних надходжень бюджетних установ»².

Решта видатків на соціальні, освітні, медичні та інші потреби складала 2,4 трлн грн (\$67 млрд) або рівно половину бюджету сектору загальнодержавного управління, та покривалася за рахунок іноземних кредитів та грантів, а також єдиного соціального внеску, який надходив до соціальних фондів. Якщо поррахувати в цінах 2021 року, видатки за всіма функціями становили 84% довоєнного рівня. Це означає, що суттєвої економії на видатках бюджету забезпечити протягом короткого терміну неможливо. Втрата територій та населення в основному вже відобразилася у видатках, і зараз, зважаючи на велику кількість внутрішньо-переміщених осіб, руйнувань та потреби у соціальних та медичних послугах, знайти шляхи для економії ще важче, ніж у мирний час.

Доходи СЗДУ із власних джерел в 2022 році залишилися на номінальному довоєнному рівні на фоні різноспрямованого впливу економічного спаду та зростання інфляції. У 2023 році доходи СЗДУ надолужили втрачене та збільшилися майже на чверть. Частково це можна пояснити зростанням доходів, яке наздогнало 27%-ву інфляцію у 2022 році та вплинуло на підвищення надходжень від податку на доходи фізичних осіб, військового збору та єдиного соціального внеску. Але найбільший внесок у зростання зробили надходження від ПДВ на імпорتنі товари після скасування низки пільг, введених із початком війни, та перерахування безпрецедентно високого прибутку НБУ за результатами 2022 року. Однак, ці джерела зростання бюджетних надходжень майже вичерпані: інфляція суттєво уповільнилася, прибуток НБУ, за очікуваннями, зменшиться в кілька разів. Додатковий ресурс залучили з оподаткування банківських надприбутків за підвищеною ставкою та детінізаційного бізнесу - і потенціалу до значного зростання надходжень з цих джерел надалі немає. Очевидних простих ходів у податковій політиці та адмініструванні майже не залишилося.

Ми сподіваємося, що така ситуація змусить владу звернути увагу на можливості кращого та більш ефективного застосування податкового законодавства та поліпшення правовладдя. Зокрема, детінізація великих «сірих» галузей та просування загального відповідального ставлення до сплати податків під час війни сприятимуть зростанню надходжень.

В 2023 році офіційний **дефіцит державного бюджету** становив більше п'ятої частини ВВП. З урахуванням грантів та прямої допомоги бюджетним установам, повне фінансування дефіциту - майже в два рази більше – 2,5 трлн грн або \$68 млрд. Уряд профінансував його в основному через іноземну допомогу. Внутрішніх джерел вистачило із невеликим запасом на покриття погашень раніше залученого боргу. Усього міжнародні донори влили в український бюджет в 2023 році фінансової допомоги на 1,5 трлн грн, що відповідає 23% українського річного ВВП, сума запозичених в 2023 році

² В 2023 році обсяги прямої допомоги збільшилися із \$5 млрд до \$19 млрд, і хоча точну частку воєнних товарів у ній визначити неможливо – в складі такої допомоги обліковуються також гуманітарна допомога, енергетичні інфраструктурні проєкти та ін., – ми припускаємо, що вона значна.

коштів становила 1,1 трлн грн або \$31 млрд. Це збільшило обсяг прямого та гарантованого боргу до \$145 млрд (в півтора рази більше у порівнянні із довоєнним) або 84% ВВП.

Хоча кредитне фінансування є пільговим, на майбутні роки потрібно залучати більше грантових коштів, а також використовувати російські активи для фінансування потреб України, щоб не допустити ситуації, коли післявоєнне боргове навантаження стане невідомим для економіки, і одразу по закінченню війни країна увійде у боргову кризу.

Таблиця 1. Показники сектору загальнодержавного управління в 2023 році.

Бюджет сектору загальнодержавного управління 2023					
	2023			Зміна, \$ млрд	
	млрд грн	\$ млрд	% ВВП	2023-2021	2023- 2022
Усього видатки	4 928	135	75,4%	54	27
На оборону ³	2 473	68	37,8%	63	24
Решта видатків	2 455	67	37,6%	-9	4
Усього власні доходи без грантів та прямої допомоги в ВНБУ ⁴	2 447	67	37,4%	-7	5
Імплікований дефіцит (implied deficit) ⁵	2 478	68	37,9%	60	20
Усього гранти, пряма допомога та чисті зовнішні позики	2 230	61	34,1%	57	24
Усього чисте внутрішнє фінансування	247	7	3,8%	4	-4

Джерела: власний аналіз ЦЕС, дані НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

Поки ж перемога залишається у майбутньому, нагальне питання – фінансування війни. Росія все ще витрачає значно більше на воєнні потреби, ніж Україна, і для швидшої перемоги потрібно за рахунок

³Видатки на оборону включають видатки бюджету на сектор оборони та оціночну суму видатків на військові потреби, які обліковуються через функціональну категорію «Громадський порядок, безпека та судова влада» (Нацгвардія, тощо). Ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках на цивільні потреби було витрачено такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році - 3% ВВП. Відповідно, розмір перевищення фактичних видатків за категорією «Громадський порядок, безпека та судова влада» асоціювався з війною та становив в 2022 році 280 млрд грн, а в 2023 – 374 млрд грн.

⁴Через внутрішні надходження бюджетних установ з 2022 року також обліковується міжнародна пряма допомога на військові та гуманітарні потреби (зброя, гуманітарна допомога, запчастини для обладнання, тощо). Це оціночна сума міжнародної прямої допомоги, яка обліковується через ВНБУ. Ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках реальні доходи від ВНБУ становили такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році ВНБУ становили 2% ВВП. Якщо в 2022 та 2023 роках ВНБУ були стабільними і також складали 2% від ВВП, то в 2022 році - становили 103 млрд грн, в 2023 році 128 млрд грн. Таким чином, міжнародна допомога в 2022 році склала 147 млрд грн, а в 2023 – 711 млрд грн.

⁵Різниця між доходами бюджету за виключенням грантів та прямої допомоги в ВНБУ і сукупними видатками.

більш ефективного використання ресурсів хоча би зрівняти цей рахунок. Фінансування оборонних потреб здійснюється коштом внутрішніх надходжень бюджету, збільшити які з об'єктивних причин дуже важко, а співставляючи із масштабом потреби – просто неможливо. Тому Україні необхідне не лише збереження обсягу наявної в 2023 році допомоги військовою технікою, але й розширення співпраці з партнерами щодо конфіскації російських активів та доходів від розміщених на рахунках коштів для їх використання на оборонні потреби, включно із оплатою праці військових, закупівлями товарів військового призначення як за кордоном, так і в українських виробників.

2. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ

В 2023 році економіка стабілізувалася, а інфляція уповільнилася після першого року повномасштабної війни. ВВП зріс на 5,3% після падіння майже на третину в 2022 році. Економіка зростала із дуже низької бази, і до відновлення ще далеко: ВВП 2023 року приблизно на чверть менший, ніж був у 2021 році. Причини падіння – втрата територій, руйнування виробничих потужностей, втрата споживчого попиту через міграцію. Але спад міг би бути набагато більшим, якби не зовнішні впливання у розмірі 23% ВВП в 2022 та 34% ВВП в 2023 роках. Країни-партнери підтримали не лише обороноздатність, але й українську економіку та споживання. Номінальний ВВП збільшився у гривневому виразі на 25% через високий показник дефлятора ВВП (17%).

Споживча інфляція в 2023 році сповільнилась до 5,1% грудень-до-грудня минулого року. В 2022 році вона була рекордною на рівні 27% через початок повномасштабних воєнних дій, девальвацію та друк гривні для покриття воєнних видатків. В 2023 році, завдяки достатній фінансовій допомозі, гривню для покриття бюджетного дефіциту більше не друкували. Процентна політика НБУ залишалася жорсткою протягом всього періоду, а врожай був достатнім для задоволення споживчого попиту. Тому у підсумку інфляція знизилась.

Таблиця 2. Показники макроекономічного розвитку в 2021-2023 роках.

Макропоказники	2021	2022	2023
Номінальний ВВП, млрд грн	5 451	5 239	6 538
Номінальний ВВП, \$ млрд	200	162	179
ВВП, % зміни рік до року	3,4	-28,8	5,3
Індекс споживчих цін, % зміна грудень до грудня	10,0	26,6	5,1
Індекс споживчих цін, % зміна середня за рік	9,4	20,2	12,9
Офіційний обмінний курс, грн до \$ (середній за рік)	27,3	32,3	36,6
Номінальна заробітна плата, % зміни в середньому за рік	20,9	6,0	17,1
Реальна заробітна плата, % зміни в середньому за рік	10,5	-11,4	3,5
Експорт товарів та послуг, \$ млрд	81,5	57,5	50,9
Імпорт товарів та послуг, \$ млрд	84,2	83,3	88,6

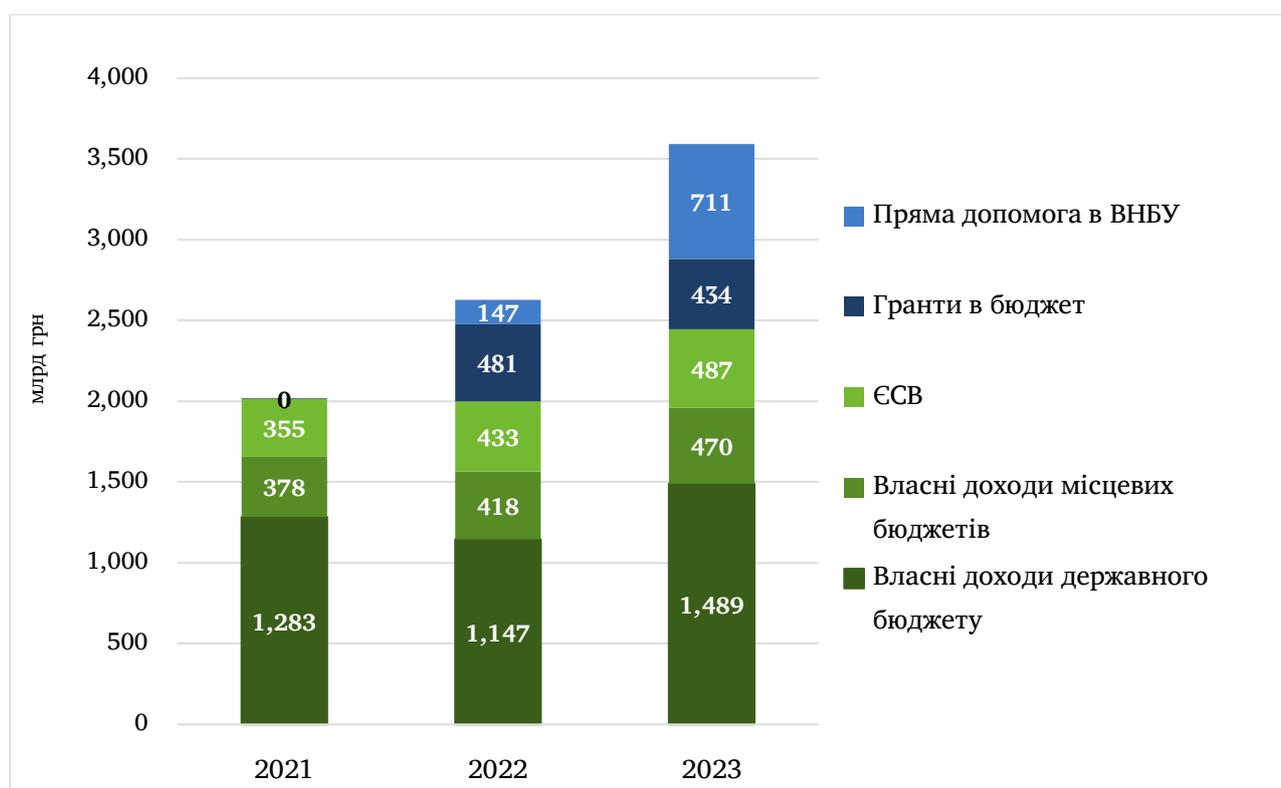
Джерела: Інфляційний звіт НБУ за січень 2024 року, дані Держстату

З 2021 року країна втратила у грошовому вираженні майже 40% експорту через низку проблем, від окупації територій, фізичного руйнування виробничих потужностей та припинення торгівлі із РФ – до логістичних перепон у морській торгівлі та на кордоні із Польщею. Імпорт при цьому навіть дещо збільшився – незважаючи на зниження споживчого попиту, дався взнаки імпорт, пов'язаний із війною.

3. ДОХОДИ

В 2023 році доходи зведеного бюджету⁶ України показали позитивну динаміку у порівнянні із 2022 роком. Здебільшого, рушієм стала допомога бюджетним установам, що обліковується як власні надходження бюджетних установ (див. Рис.1). Значна частка цієї допомоги, скоріше за все, надходила у вигляді матеріально-технічної допомоги для Сил оборони (зброя, техніка), але даних про це із міркувань безпеки не публікують⁷. Доходи бюджету СЗДУ з внутрішніх джерел також зросли, але не так суттєво – на 22%, при зростанні номінального ВВП на 25%.

Рисунок 1. Структура доходів бюджетів сектору загальнодержавного управління.

Джерела: власні розрахунки ЦЕС, НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

⁶Державного та місцевих бюджетів.

⁷Сума власних надходжень бюджетних установ (ВНБУ) в 2023 році зросла більш ніж втричі у порівнянні з 2022 роком. До початку повномасштабного вторгнення в цю статтю входили доходи від надання послуг, виконання робіт, гранти та інші власні надходження. Після 24 лютого 2022 року через цю статтю почали обліковувати благодійні внески та дарунки, іноземну допомогу на оборонні та гуманітарні потреби, ставили «на облік» військову техніку тощо. Для цілей спрощення ми називаємо це «пряма допомога в ВНБУ». Детально див. розділ «Головне».

Щоб виділити, яка частка цих доходів СЗДУ є традиційними власними надходженнями бюджетних установ (ВНБУ), а що –прямою допомогою в ВНБУ, ми для цілей оцінки зробили припущення, що в 2023 році ВНБУ становили такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році ВНБУ становили 2% ВВП. Якщо припустити, що в 2023 році ВНБУ були стабільними і також склали 2% від ВВП, то ВНБУ становили би оціночні 128 млрд грн. Відповідно різницю між бюджетним рядком ВНБУ та оціночним значенням ВНБУ ми класифікуємо як пряму допомогу БУ. Вона становила у 2023 році оціночні 712 млрд грн (\$19 млрд) або 11% ВВП.

Сукупні доходи зведеного бюджету України в 2023 році становили 3,1 трлн грн. Фактичне ЄСВ та планові інші власні доходи соціальних фондів за 2023 рік становили сукупно 487 млрд грн.

Таблиця 3. Доходи СЗДУ за останні три роки.

Показник	2021		2022		2023		Зміна, %		
	млрд грн	% від ВВП	млрд грн	% від ВВП	млрд грн	% від ВВП	% від загальної суми доходів СЗДУ	2023 до 2022	2023 до 2021
Власні доходи СЗДУ									
ПДФО та ВЗ	350	6,4%	421	8,0%	496	7,6%	13,8%	18,0%	41,9%
ЄСВ та інші доходи соцфондів	355	6,5%	433	8,3%	487	7,4%	13,6%	12,4%	37,1%
ПДВ імпорتنний	381	7,0%	253	4,8%	366	5,6%	10,2%	44,7%	-3,8%
ПДВ внутрішній	156	2,9%	214	4,1%	215	3,3%	6,0%	0,3%	37,8%
ПП	164	3,0%	131	2,5%	159	2,4%	4,4%	22,0%	-2,8%
Місцеві податки і збори	90	1,6%	84	1,6%	100	1,5%	2,8%	18,6%	11,2%
Акцизний податок внутрішній	85	1,6%	61	1,2%	94	1,4%	2,6%	54,3%	10,9%
Акцизний податок імпорتنний	87	1,6%	44	0,8%	81	1,2%	2,3%	84,6%	-6,5%
Кошти НБУ	24	0,4%	19	0,4%	72	1,1%	2,0%	282,6%	194,1%
Рентна плата	89	1,6%	94	1,8%	66	1,0%	1,8%	-29,5%	-25,8%
Дивіденди та прибуток ДП та КП	29	0,5%	47	0,9%	35	0,5%	1,0%	-25,1%	22,9%
Реальні ВНБУ	107	2,0%	103	2,0%	128	2,0%	3,6%	24,3%	19,4%
Інші власні надходження	99	1,8%	97	1,9%	145	2,2%	4,0%	49,5%	46,5%
Разом власні доходи СЗДУ	2 016	37,0%	2 001	38,2%	2 447	37,4%	68,1%	22%	21%
Допомога									
Допомога в ВНБУ	0	0,0%	147	2,8%	712	10,9%	19,8%	378,5%	-
Гранти в бюджет	1	0,0%	481	9,2%	434	6,6%	12,1%	-9,9%	31643,1%
Разом СЗДУ	2 018	37,0%	2 630	50,2%	3 591	54,9%	100,0%	36,6%	78,0%

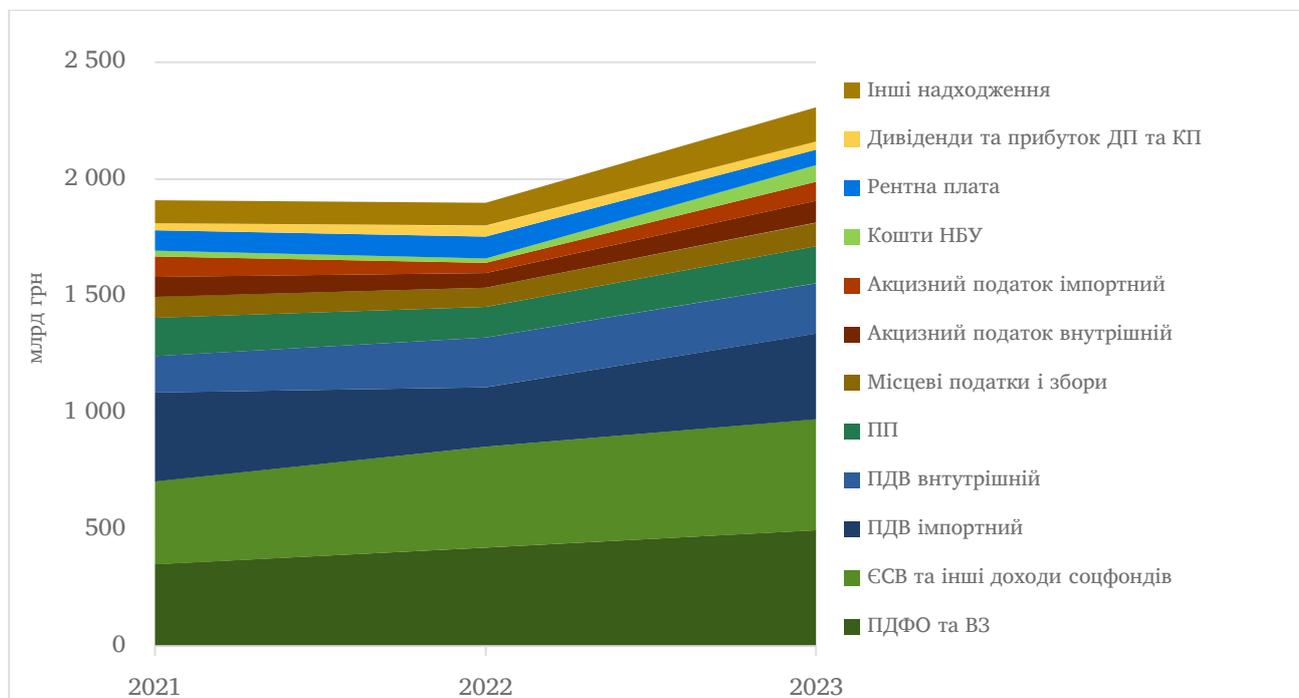
*ЄСВ за 2023 рік – фактичне, а інші доходи соцфондів – за планом на 2023 рік.

Джерела: НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

Загальна сума доходів сектору загальнодержавного управління, що складається з доходів зведеного бюджету та власних доходів соцфондів, таким чином, становила 3,6 трлн грн (\$98 млрд або 55% ВВП). Якщо з цієї суми прибрати гранти та допомогу в ВНБУ, доходи СЗДУ склали би 2,4 трлн грн або 38% ВВП. Кошти, отримані за рахунок грантів та інших видів допомоги у складі доходів СЗДУ, становили сукупно 18% ВВП, при цьому власні надходження бюджетів СЗДУ (податки, рента, тощо) склали – 37% ВВП. В 2023 році зростання власних доходів бюджетів СЗДУ становило 22%, що можна порівняти із 25%-вим збільшенням номінального ВВП. Найбільшими джерелами власних доходів СЗДУ були податки, які стягуються з доходів населення – ПДФО з військовим збором та ЄСВ, разом вони становили 15% ВВП. В 2023 році їх зростання перевищило інфляцію, але не дотягнуло до 25%-го збільшення номінального ВВП (+18% ПДФО та ВЗ і +12% ЄСВ).

Внутрішній ПДВ (податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів) у 2023 році становив 3,3% ВВП або 6% сукупної суми доходів. У 2023 році внутрішній ПДВ майже не збільшився відносно першого року повномасштабного вторгнення (0,3%), а відносно 2021 року зріс майже в півтора рази (здебільшого за рахунок зростання в 2022 році). Зростання у 2022 році було зумовлене високою інфляцією та тимчасовим припиненням відшкодування ПДВ, а також зменшенням сум відшкодування відносно надходжень. У 2023 році співвідношення сум відшкодування до обсягів сплаченого ПДВ залишалось меншим за показники до вторгнення, що можна пояснити жорсткішим підходом до адміністрування цього податку, та спадом експорту.

Рисунок 2. Доходи СЗДУ без грантів та власних надходжень бюджетних установ.

Джерела: НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

ПДВ та акцизний податок з імпорту в 2023 році становили 5,6% та 1,2% ВВП відповідно. Ці податки показали значну позитивну динаміку в порівнянні з 2022 роком, зростаючи на 45% та 85%. При цьому відносно 2021 року вони просіли (-3,8% та -6,5% відповідно). Тобто в перший рік повномасштабного вторгнення податки на імпорт суттєво знизились, а в 2023 році показали зростання, але не вийшли на рівень 2021 року. Значне падіння надходжень від цих податків в 2021 році зумовлено запровадженням пільг, які звільнили імпорт окремих товарів від оподаткування ПДВ та ввізним митом, а в окремому випадку — від акцизного податку. В травні 2023 році ці пільги скасували, що спричинило збільшення надходжень до бюджету. Обсяги імпорту при цьому в 2023 році також зросли відносно першого року повномасштабного вторгнення.

Обсяги надходжень від податку на прибуток підприємств (ПП) становили 2,4% ВВП. У 2023 році ПП зріс відносно 2022 року на 22%. Відносно 2021 року відбулось зменшення на 3%.

Доходи від рентної плати становили 1% ВВП. Вони різко зменшились в 2023 році – на третину, хоча показували невелике позитивне зростання в 2022 році відносно 2021. Основою причиною цього став менший обсяг платежів за видобуток природного газу через нижчі ціни в 2023 році. Також на чверть зменшилися дивіденди та частка прибутків, перерахованих до бюджету від державних та комунальних підприємств.

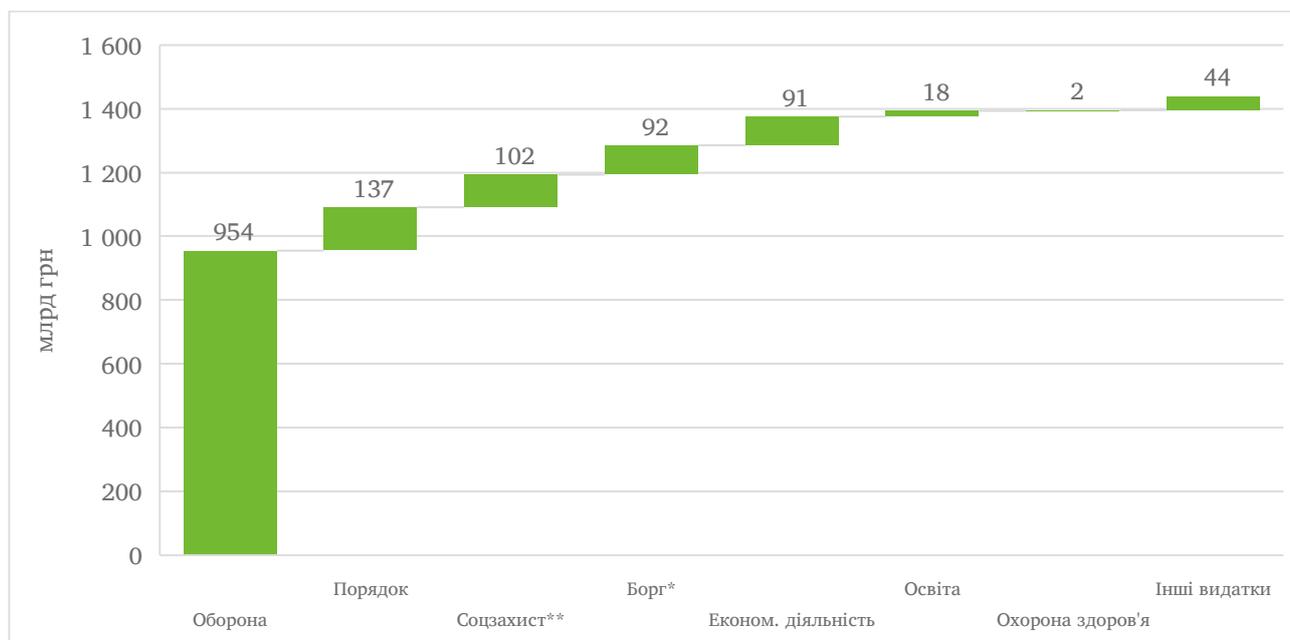
У 2023 році істотно зросли надходження від частини прибутку НБУ, яка перераховується до бюджету. Це було зумовлено високими (рекордними) прибутками НБУ в 2022 році. Це стало наслідком, зокрема, зростання портфелю ОВДП та його дохідності, а також переоцінки валютних активів через девальвацію гривні з 27,3 грн/\$ у 2021 році до 32,3 грн/\$ в середньому за 2022 рік.

4. ВИДАТКИ

Вторгнення РФ на територію України на початку 2022 року спричинило переорієнтування бюджету країни на воєнні цілі. Видатки на оборонні цілі з менш ніж \$400 млн в середньому на місяць в 2021 році зросли до \$4-6 млрд щомісяця в 2023 році.

Більшість інших напрямків видатків СЗДУ в 2023 році були меншими, ніж в 2021, якщо порівнювати частки видатків від ВВП. По суті всі сфери видатків, окрім військових, були майже заморожені за деякими винятками. Зокрема напрямок соціального захисту зростає через потребу інтегрувати 4,9 млн внутрішньо-переміщених осіб (ВПО), багато з яких отримують виплати та інші види допомоги. За останніми обрахунками, Україна має інтегрувати стільки ж ВПО, скільки прийняла вся Європа та США⁸. Видатки на обслуговування боргу теж зросли.

Рисунок 3. Зміна видатків СЗДУ 2022-2023 рр., млрд грн.

Примітки: *Обслуговування боргу, **Соціальний захист та доходи соціальних фондів.

Джерело: НБУ.

В СЗДУ найбільшу частину коштів було витрачено на сектор безпеки та оборони. Видатки на оборону склали 43% від загальної суми видатків або 32% ВВП, а видатки на громадський порядок – 12% або 9% ВВП. Важливо враховувати, що видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу також є частково видатками на воєнні потреби, оскільки в них входить зокрема забезпечення діяльності Національної гвардії України, тощо. Якщо скоригувати їх на довоєнну суму видатків «цивільного» характеру, припускаючи, що решта видатків спрямована на оборонні потреби, то сума «оборонних»

⁸Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження. [Link](#).

видатків у складі видатків на громадський порядок в 2023 році склала 374 млрд грн, а сукупно на оборону Україна за рік витратила 2,5 трлн грн (\$68 млрд, 38% ВВП, половину бюджетних видатків СЗДУ). Загальна сума оборонних видатків майже дорівнює сумі всіх власних доходів зведеного бюджету, включно із ВНЕБУ в частині військової допомоги – 2 671 млрд грн (див. розділ Доходи).

Таблиця 4. Видатки СЗДУ за останні три роки.

Показник	2021		2022		2023		Зростання, %		
	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	% від загальної суми видатків	2023 до 2022	2023 до 2021
Оборона	129	2,4%	1 143	21,8%	2 098	32,2%	42,6%	83,5%	1528,3 %
Громадський порядок	181	3,3%	454	8,7%	591	9,0%	12,0%	30,1%	226,2%
Довідково: оціночні додаткові видатки на війну у складі видатків на гром.порядок ⁹	0	0,0%	280	5,3%	375	5,7%	7,6%	33,8%	-
Соціальний захист (вкл. видатки за рахунок власних доходів соцфондів)	725	13,3%	888	17,0%	1 001	15,3%	20,3%	12,7%	38,0%
Освіта	331	6,1%	291	5,5%	309	4,7%	6,3%	6,1%	-6,8%
Обслуговування боргу	155	2,8%	162	3,1%	254	3,9%	5,2%	56,6%	63,8%
Економічна діяльність	328	6,0%	156	3,0%	247	3,8%	5,0%	58,0%	-24,6%
Охорона здоров'я	211	3,9%	215	4,1%	217	3,3%	4,4%	1,0%	3,1%
Інші видатки	30	0,6%	80	1,5%	115	1,8%	2,3%	44,0%	279,4%
Загальнодержавні функції без боргу	110	2,0%	86	1,6%	95	1,5%	1,9%	10,3%	-13,1%
Разом видатки СЗДУ (без кредитування)	2 201	40,4%	3 477	66,4%	4 928	75,4%	100,0%	41,7%	123,9%

Джерела: НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

⁹Оціночна сума видатків на військові потреби у структурі ДБ, які обліковуються через видатки на громадський порядок (Нацгвардія, тощо). Ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках на громадський порядок без прив'язки до воєнних дій (суди, прокуратура, поліція та ін. цивільні функції) було витрачено такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році видатки становили 3,2% ВВП. Якщо в 2022 та 2023 роках вони були стабільними і також склали 3,2% від ВВП, то становили в 2022 році 168 млрд грн, а в 2023 році – 208 млрд грн. Тоді на військові потреби в 2022 році пішло 276 млрд грн, а в 2023 – 366 млрд грн як різниця між звітними видатками на громадський порядок та судову владу і оціночним обсягом «цивільних» видатків.

В порівнянні з першим роком повномасштабного вторгнення на військові потреби було витрачено майже на 1 трлн грн (\$28 млрд) більше коштів, а в порівнянні із 2021 роком оборонні видатки зросли в 19 разів. Основними напрямками видатків сфери оборони було забезпечення діяльності ЗСУ та закупівля озброєння.

Рисунок 3. Помісячна динаміка видатків в секторі безпеки та оборони за три роки.

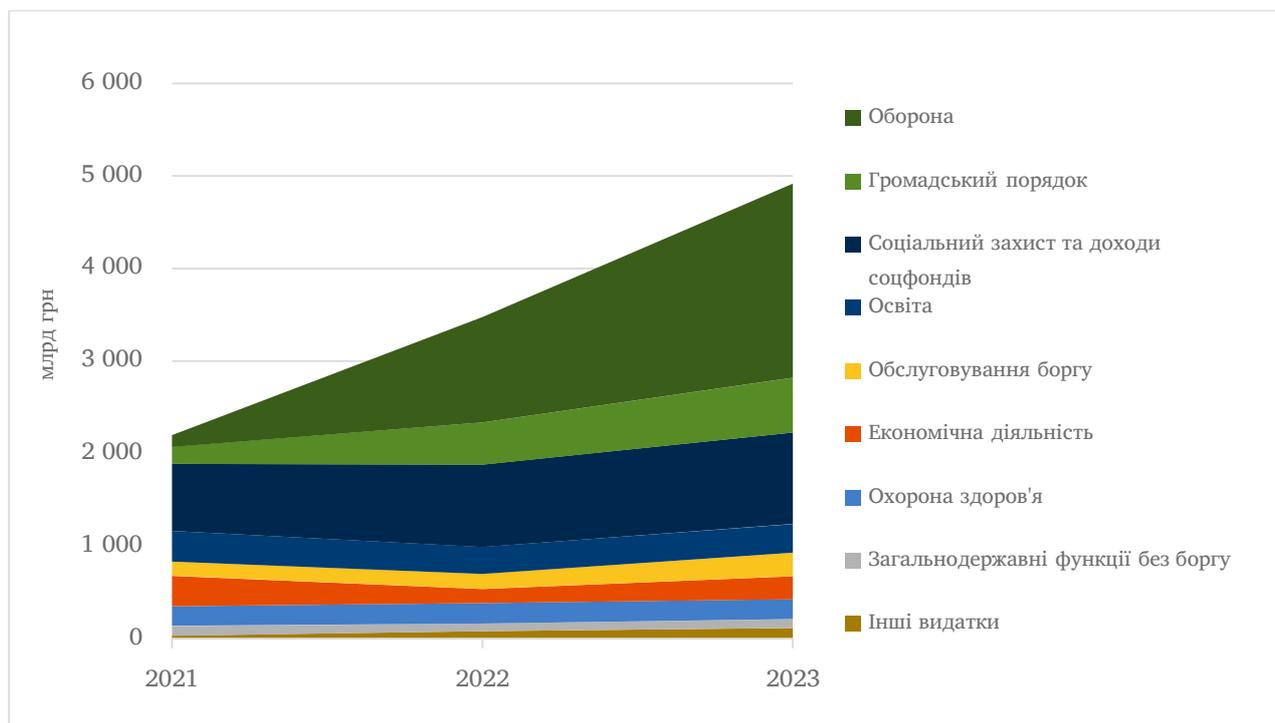

Джерело: НБУ.

Після видатків на оборону найбільшою сферою за функціональною класифікацією публічних фінансів став **соціальний захист**. В 2023 році на соціальні потреби, включно із видатками соцфондів, було витрачено 20% загальної суми видатків або 15% ВВП.

У цьому секторі найбільшим напрямком видатків стало фінансове забезпечення пенсій, яке становило 11% ВВП (проти 12% ВВП в 2022 році та 10% ВВП в 2021 році). За рахунок державного бюджету в 2023 році було виплачено 274 млрд грн (4% ВВП) пенсій, а за рахунок власних надходжень Пенсійного фонду України – ще 461 млрд грн (7% ВВП).

Рисунок 4. Видатки сектору загальнодержавного управління, за видами функціональної класифікації публічних фінансів.

Джерела: НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

Важлива складова соціальних видатків в 2023 році – соціальний захист громадян, які потрапили у складні життєві обставини. На цей напрямок з державного бюджету було витрачено 103 млрд грн або 1,6% ВВП. Ця програма державного бюджету передбачає також підтримку внутрішньо переміщених осіб, яких в Україні майже 4,9 млн¹⁰. Це стільки ж, скільки українців сукупно зараз перебувають за кордоном через війну¹¹. По суті Україна має інтегрувати та забезпечити умовами таку ж кількість людей, як країни Європи, Канада та США разом узяті. За цією програмою було заплановано виплати допомоги на проживання для ВПО у розмірі 74 млрд грн, ще 53 млрд грн було витрачено на підтримку малозабезпечених сімей.

Видатки сфери **освіти** становили 6,3% загальних видатків СЗДУ та 4,7% ВВП. За три роки спостерігається загальне зменшення видатків в цій сфері. Видатки на освіту в основному здійснюються із місцевих бюджетів: з ДБ в 2023 році було витрачено 0,9% ВВП (60 млрд грн), з місцевих бюджетів – 3,8% (248 млрд грн). Найбільшою програмою державного бюджету в освіті було забезпечення вищої освіти (35 млрд грн). За рахунок місцевих бюджетів здебільшого фінансуються видатки на дошкільну та загальну середню освіту, при чому з державного до місцевих бюджетів на загальну середню освіту направляються спеціальні трансферти – освітня субвенція.

¹⁰За даними Міністерства соціальної політики.

¹¹Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення. Третя хвиля дослідження. [Link](#).

Оскільки видатки на освіту залежать від кількості дітей в країні, можна порівняти динаміку видатків з динамікою чисельності населення. Згідно з демографічною стратегією Міністерства соціальної політики, кількість населення України на підконтрольних територіях (на серпень 2023 року) становить 31,5 млн осіб. З них, за оцінкою ЦЕС, приблизно 15% дітей віком від 0 до 17 років або до 5 млн осіб. Це більш ніж в півтора рази менше, ніж кількість дітей відповідного віку в 2021 році за даними Держстату. Номінальні видатки на освіту в 2023 році порівняно з 2021 зменшились лише на 7%. При цьому, якщо рахувати в цінах 2021 року, видатки на освіту знизилися на 30%. Звичайно тут не може бути прямо пропорційного зменшення, але певний простір для оптимізації може існувати.

Видатки в сфері **охорони здоров'я** поступово збільшуються, в 2023 році видатки на цю сферу становили 3,3% ВВП (217 млрд грн). Більшу частину було витрачено з державного бюджету, на місцеві бюджети припало 38 млрд грн. В цій сфері найбільшим напрямком видатків є реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення (розпорядник – Національна служба здоров'я України), на яку було витрачено 139 млрд грн¹².

Оскільки видатки на охорону здоров'я теж залежать від кількості населення, також можна порівняти темпи зменшення населення в результаті міграційних процесів, спричинених війною, та динамікою показнику видатків на охорону здоров'я. Якщо в 2023 році населення України на підконтрольних територіях становило 31,5 млн осіб, то в порівнянні з кількістю населення України в 2021 році (без втрат з 2022 року та без врахування населення тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя) населення зменшилось на 24%. В 2023 році в порівнянні з 2021 довоєнним роком відбулось зростання номінальних видатків на охорону здоров'я на 3%. Якщо порівнювати в цінах 2021 року, видатки на охорону здоров'я знизилися на 23%. Хоча цей показник в цілому відповідає демографічним змінам, видатки не обов'язково є оптимальними, оскільки війна може спричинити збільшення навантаження на систему охорони здоров'я через збільшення кількості захворювань, поранень, та інше, а руйнування лікувальних закладів потребує коштів на відбудову. Але ця сфера також може стати предметом для більш ретельного дослідження розподілу коштів всередині системи.

Видатки на **економічну діяльність** склали 3,8% ВВП або 5% від загальної суми видатків СЗДУ. Розподіл видатків між державним та місцевими бюджетами є рівномірними – з ДБ було витрачено 134 млрд грн, а з місцевих бюджетів 113 млрд. Порівняно з періодом до повномасштабного вторгнення видатки в цій сфері знизились на чверть. Ці видатки включають в себе виплату старих боргів за дорожнє будівництво¹³, реконструкцію та відновлення інфраструктури та житла, підтримку підприємництва.

¹²Звіт про виконання паспорта бюджетної програми на 2023 рік (2308060). [Link](#).

¹³Боргові зобов'язання Укравтодору є зовнішнім гарантованим державою боргом перед МБПР, Європейським інвестиційним банком та ЄБРР

В видатках СЗДУ в 2023 році значну частку становило **обслуговування боргових зобов'язань** – 254 млрд грн (\$7 млрд), 5,2% загальної суми видатків або 3,9% ВВП. В динаміці цей показник збільшився більш ніж наполовину з періоду до початку повномасштабного вторгнення, в основному через нарощування державного боргу та підвищення процентних ставок за внутрішнім боргом. При тому, що за міжнародними комерційними позиками та за офіційними кредитами у 2023 році проценти не сплачували¹⁴, обслуговування ОВДП та позик міжнародних фінансових організацій склали левову частку цих видатків на обслуговування боргових зобов'язань – 200 млрд грн (\$5,4 млрд) та 46 млрд грн (\$1,3 млрд) відповідно.

¹⁴Statement by the Group of Creditors of Ukraine. [Link](#).

5. ДЕФІЦИТ ТА МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА

В 2023 році офіційний дефіцит державного бюджету становив 1,3 трлн грн або п'яту частину ВВП. Здебільшого дефіцит спричинений величезною потребою в коштах на сферу безпеки та оборони. При цьому особливості бюджету воєнного стану потребують коректив у аналітичному підході до визначення дефіциту як частини потреби України у фінансуванні.

Справа в тому, що, офіційний дефіцит не враховує бюджетної допомоги, наданої у формі грантів; а також обсягів допомоги, яка була надана Україні в натуральному вигляді або прямої допомоги поза бюджетом, та обліковується як власні надходження бюджетних установ (ВНБУ).

Саме таке коригування ми подаємо у таблиці нижче. За такого підходу оцінка скоригованого бюджетного дефіциту становить 2,5 трлн грн (\$68 млрд), що відповідає половині видатків сектору загальнодержавного управління (СЗДУ) або 38% ВВП.

При цьому потреба у фінансуванні не обмежується дефіцитом, а враховує погашення боргів зовнішнім та внутрішнім кредиторам. Така сукупна потреба у фінансуванні в 2023 році склала 2,9 трлн грн (\$79 млрд) з врахуванням скоригованого дефіциту.

На внутрішньому ринку Мінфін розмістив ОВДП на 0,5 трлн грн та погасив на 0,4 трлн грн. Різниця пішла на фінансування бюджетного дефіциту. Військові облігації купували в основному українські банки, незначну частку – населення та інші покупці.

Та все ж левову частку потреби у фінансуванні забезпечила міжнародна допомога у вигляді грантів та кредитів.

Усього міжнародні донори влили в український бюджет фінансової допомоги на 1,5 трлн грн, що відповідає 23% українського річного ВВП. Якщо додати до суми зовнішніх грантів та чистих зовнішніх запозичень суму прямої допомоги на військові, інфраструктурні та гуманітарні потреби через власні надходження бюджетних установ (ВНБУ)¹⁵, сумарний внесок цих джерел у бюджет склав 2,2 трлн грн (\$61 млрд або 34% ВВП).

¹⁵Методологія розрахунку – див. розділ Доходи

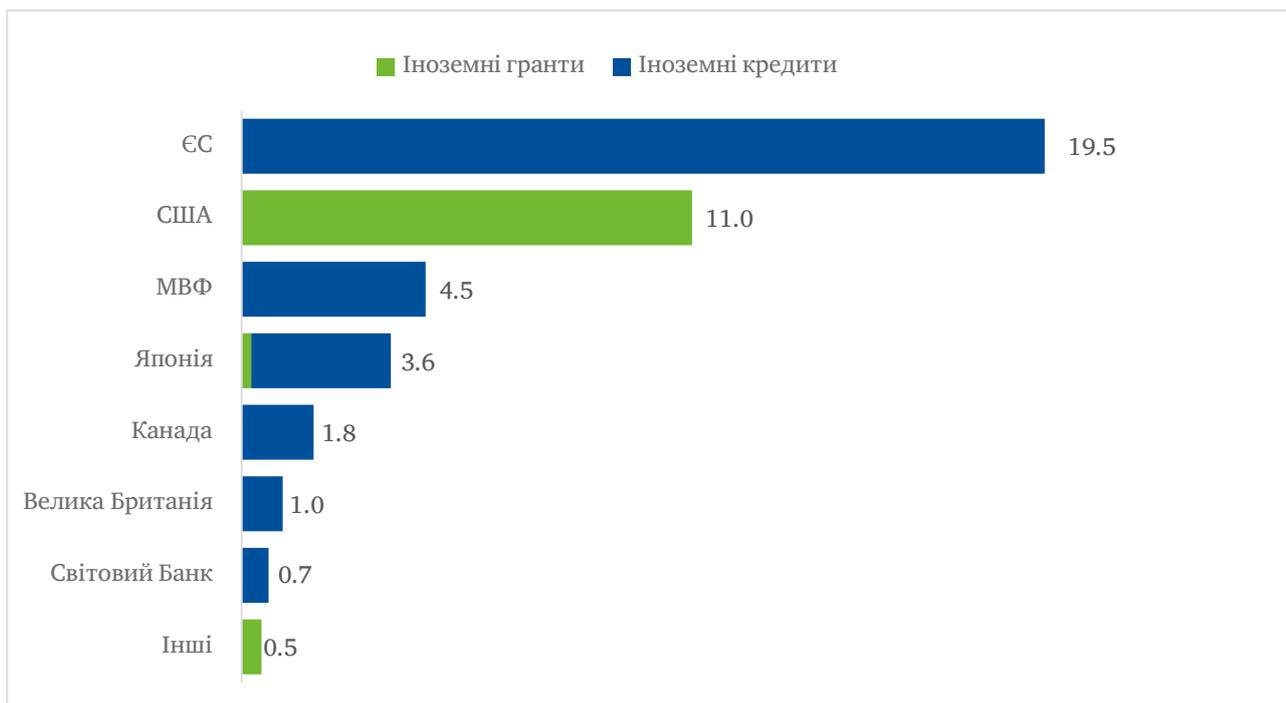
Таблиця 5. Фінансування державного бюджету в 2023 році.

Потреба у фінансуванні			Джерела фінансування		
	млрд грн	% ВВП		млрд грн	% ВВП
А. Офіційний дефіцит ДБ	1 333	20,4%			
Б. Гранти в доходах	433	6,6%	А. Гранти	433	6,6%
В. Пряма допомога в ВНБУ в доходах ¹⁶	706	10,8%	Б. Міжнародна допомога в ВНБУ	706	10,8%
Г. Скоригований фактичний дефіцит ДБ з врахуванням грантів та допомоги (Г = А + Б + В)	2 473	37,8%			
Ґ. Погашення зовнішнього боргу	67	1,0%	В. Залучення зовнішнього боргу	1 151	17,6%
в т.ч.	67		в т.ч.		
Комерційні позики	7	0,1%	Надходження від ЄС	715	10,9%
Офіційні позики	0	0,0%	Надходження від МВФ	164	2,5%
Позики, надані МФО	60	0,9%	Надходження від МБРР (за всіма програмами)	172	2,6%
			Інші кредити	100	1,5%
Д. Погашення внутрішнього боргу	370	5,7%	Ґ. Залучення внутрішнього боргу	553	8,5%
в т.ч.			в т.ч.	553	
Погашення валютних ОВДП	144	2,2%	Випуск ОВДП в іноземній валюті	164	2,5%
Погашення гривневих ОВДП	225	3,4%	Випуск військових ОВДП	282	4,3%
Кредити НБУ	0	0,0%	інші джерела залучення	107	1,6%
			Ґ. Приватизація	3	0,0%
			Д. Фінансування за активними операціями	61	0,9%
Е. Разом потреба у фінансуванні (Е = Г + Ґ + Д)	2 909	44,5%	Е. Разом джерела фінансування (Е = А + Б + В + Ґ + Д)	2 909	44,5%

Джерела: Довідка про стан виконання Зведеного та Державного бюджетів України за січень-грудень 2023 року, Боргова статистика Міністерства Фінансів України, Open Budget, НБУ.

¹⁶Через внутрішні надходження бюджетних установ з 2022 року також обліковується міжнародна пряма допомога на військові та гуманітарні потреби (зброя, гуманітарна допомога, запчастини для обладнання, тощо). Це оціночна сума міжнародної допомоги у структурі ДБ, яка обліковується через ВНБУ – ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках реальні доходи від ВНБУ становили такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році ВНБУ становили 1,6% ВВП. Якщо в 2022 та 2023 роках ВНБУ були стабільними і також складали 1,6% від ВВП, та становили в 2022 році 85 млрд грн, в 2023 році 105 млрд грн. Тоді міжнародна допомога в 2022 році становила 150 млрд грн, а в 2023 – 707 млрд грн.

Рисунок 5. Іноземне фінансування державного бюджету, що надійшло у 2023, \$ млрд

Джерела: Міністерство фінансів • Інші - Норвегія, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Ірландія, Швейцарія, Бельгія, Ісландія, Естонія.

В 2023 році сума **грантів** до бюджету становила 433 млрд грн (\$12 млрд). Основним надавачем грантової підтримки в 2023 році були США (400 млрд грн або \$11 млрд). Також Україна отримала на безповоротній основі фінансову підтримку у розмірі 25 млрд грн (\$0,7 млрд) сумарно від Японії, Норвегії, Німеччини, Іспанії, Фінляндії, Ірландії, Швейцарії, Бельгії, Ісландії. Кошти спрямовуються через Цільовий фонд Світового банку у рамках проекту PEACE in Ukraine.¹⁷

Валове зовнішнє боргове фінансування в 2023 році склало 1 151 млрд грн (\$31 млрд) або 18% ВВП, із яких 20 млрд грн надійшло до спеціального фонду. Головним кредитором виступив Європейський Союз в рамках макрофінансової допомоги відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та ЄС від 2023 року – 715 млрд грн (\$19 млрд або 11% ВВП). Другим за розміром кредитором став МВФ, який надав 164 млрд грн (\$4,5 млрд або 2,5% ВВП) в рамках чотирирічної програми розширеного фінансування Extended Fund Facility (EFF). Також МБРР надав велику частку запозичень – сумарно по всіх програмах 172 млрд грн (\$4,7 млрд або 2,6% ВВП). Чисті зовнішні запозичення за вирахуванням погашень зовнішнього боргу становили 1 трлн грн або \$30 млрд.

За підсумками року завдяки грантовому характеру фінансування зі США співвідношення сукупного державного прямого та гарантованого боргу до ВВП зросло лише до 84% (у порівнянні із 78% минулого року), сума боргу досягла в еквіваленті \$145 млрд, в півтора рази збільшившись у порівнянні із довоєнним боргом.

¹⁷ Виконання державного бюджету – 2023. [Link](#).

6. ВИСНОВКИ

Оскільки війна перетворилася на довготривалу, і Росія не демонструє ознак готовності відступати, Україні потрібно вирішити питання із фінансуванням перемоги.

Бюджетне фінансування базових «цивільних» потреб на близькому до довоєнного рівні наразі майже повністю забезпечується за рахунок зовнішніх грантів та кредитів. Нажаль, вже на початку 2024 відчувалися проблеми та перебої із міжнародною допомогою, зокрема, грантами США, і ризики на подальші роки досить вагомі.

Фінансування війни відбувається як через надходження прямої допомоги, яка обліковується в складі ВНБУ, так і за рахунок власних бюджетних надходжень України – податків, зборів, внутрішніх запозичень та інших джерел. Зважаючи на перевагу супротивника як в кількості людей, так і в кількості фінансових ресурсів, цього недостатньо для перемоги. При цьому ані суттєво збільшити податкові надходження, ані робити великі запозичення на внутрішньому ринку, ані друкувати гроші без ризику для економічної стабільності Україна не в змозі. Відповідно, збільшення прямої допомоги та продовження пільгового фінансування «цивільних» потреб – те, чого потребує Україна.

Єдиним варіантом, який не передбачав би прямого фінансування оборонних потреб іноземними партнерами, є використання заморожених російських активів для закупівлі зброї та виплат військовим. Наразі близько 300 млрд євро активів заморожено на рахунках в розвинених країнах, плюс близько 4-8 млрд євро щорічно становлять доходи від розміщення цих активів. Ці кошти допомогли би Україні не лише наростити обороноздатність, але й розвинути власне виробництво боєприпасів, дронів та іншої військової продукції.

Оптимізація бюджетних видатків та нарощування внутрішнього ресурсу, на який Україна могла би спиратися для фінансування оборони та життєдіяльності, в середньостроковій перспективі необхідні, з огляду на те, що з надходженням зовнішньої допомоги вже є проблеми, а державний борг зростає. Проте реалістично поки триває війна це неможливо здійснити – масштаби потреб (див розділи вище) та потенційного нарощування економіки та доходів бюджету просто неспівмірні. Таким чином, проводити реформи, євроінтеграцію та закривати бюджетні «дірки» через посилення правовладдя та боротьбу із корупцією необхідно, але недостатньо для того, щоб протриматися та перемогти. Короткий підсумок рекомендацій для уряду та іноземних партнерів України можна подати наступним чином:

- Продовжувати зовнішнє фінансування базових потреб функцій держави, причому віддавати перевагу грантовому фінансуванню, щоб запобігти нарощуванню боргового навантаження як через процентні видатки, так і через зростання співвідношення боргу до ВВП.
- Збільшити постачання зброї, що дозволить не лише захистити людей, міста, економіку та відповідно податкові надходження, але й виконуватиме превентивну функцію запобігання

російським ударам. Так, надважливим буде постачання засобів ППО та засобів запобігання російським ударам поблизу лінії бойових дій (літаки або далекобійна артилерія).

- Використати російські активи для того щоб суттєво і в короткий час наростити оборонний бюджет України, дозволити закупівлю зброї та боєприпасів українського виробництва, будівництво якісних фортифікаційних споруд та оплату українським військовим в разі мобілізації.
- Україні потрібно використати час, який зараз «купує» міжнародна фінансова допомога, для оптимізації бюджетних видатків на «цивільні» функції та для нарощування спроможності збирати справедливі податки і запобігати ухилянню. Інтеграція ВПО, підтримка економіки та вчасна реконструкція зруйнованої інфраструктури при цьому дуже важлива, щоб забезпечити надійну базу в тилу зараз, і платформу для зростання після війни.

ДОДАТОК. ТАБЛИЦІ

Таблиця. Показники державного бюджету, зведеного бюджету та бюджету сектора загальнодержавного управління¹⁸ в 2021-2023 роках та % від ВВП.

Показник	2021		2022		2023		Зміни рік до року, %	
	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	2021-2023	2022-2023
Державний бюджет								
Доходи	1 297	23,8%	1 788	34,1%	2 672	40,9%	106,0%	49,5%
в т.ч. гранти та пряма допомога (в ВНБУ) ¹⁹	1	0,0%	631	12,1%	1 140	17,4%	85639,4%	80,6%
Видатки та чисте кредитування	1 496	27,4%	2 703	51,6%	4 005	61,3%	167,8%	48,2%
в т.ч. оборона та громадський порядок ²⁰	128	2,3%	1 419	27,1%	2 463	37,7%	1831,4%	73,7%
Дефіцит	199	3,6%	915	17,5%	1 333	20,4%	570,4%	45,7%
Чисте зовнішнє фінансування (кредити)	111	2,0%	566	10,8%	1 085	16,6%	880,7%	91,8%
Чисте внутрішнє фінансування (ОВДП та ін.)	87	1,6%	349	6,7%	247	3,8%	183,1%	-29,2%
Зведений бюджет								
Всього доходів	1 662	30,5%	2 197	41,9%	3 104	47,5%	86,7%	41,3%
в т.ч. гранти та пряма допомога (в ВНБУ)	1	0,0%	629	12,0%	1 145	17,5%	83747,2%	82,2%
Всього видатків та кредитування	1 850	33,9%	3 042	58,1%	4 432	67,8%	139,5%	45,7%
в т.ч. оборона та громадський порядок**	129	2,4%	1 423	27,2%	2 472	37,8%	139,5%	45,7%
Бюджет сектора загальнодержавного управління								
Усього доходи СЗДУ	2 018	37,0%	2 630	50,2%	3 591	54,9%	78,0%	36,6%
в т.ч. власні доходи соцфондів	355	6,5%	433	8,3%	487	7,4%	37,1%	12,4%
Усього видатки СЗДУ	2 205	40,5%	3 475	66,3%	4 928	75,4%	123,0%	41,6%

Джерела: власний аналіз ЦЕС, дані НБУ, Постанова про бюджет ПФУ на 2023 рік, Постанова про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік.

¹⁸Державний бюджет відображає основну частину доходів, видатків, та фінансування; зведений бюджет включає державний бюджет та місцеві бюджети; СЗДУ включає зведений бюджет (державний + місцеві) та бюджети соціальних фондів.

¹⁹Через внутрішні надходження бюджетних установ з 2022 року також обліковується міжнародна прямої допомога на військові та гуманітарні потреби (зброя, гуманітарна допомога, запчастини для обладнання, тощо). Це оціночна сума міжнародної допомоги у структурі ДБ, яка обліковується через ВНБУ – ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках реальні доходи від ВНБУ становили такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році ВНБУ становили 1,6% ВВП. Якщо в 2022 та 2023 роках ВНБУ були стабільними і також склали 1,6% від ВВП, то становили в 2022 році 85 млрд грн, в 2023 році 105 млрд грн. Тоді міжнародна допомога в 2022 році становила 150 млрд грн, а в 2023 – 707 млрд грн.

²⁰Громадський порядок взято не номінальний, а оціночна сума видатків на військові потреби у структурі ДБ, які обліковуються через громадський порядок (Нацгвардія, тощо) - ми зробили припущення, що в 2022 та 2023 роках на громадський порядок було витрачено такий самий відсоток ВВП, як і в 2021 році. В 2021 році видатки становили 3,2% ВВП. Якщо в 2022 та 2023 роках вони були стабільними і також склали 3,2% від ВВП, то становили в 2022 році 168 млрд грн, а в 2023 році – 208 млрд грн. Тоді на військові потреби в 2022 році пішло 276 млрд грн, а в 2023 – 366 млрд грн.